УДК 343.1
https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-253-257
https://orcid.org/0000-0003-2991-3236
Матвійчук Анатолій Васильович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та технологій

РОЛЬ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ У РОЗСЛІДУВАННІ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Анотація. *В науковій статті проводиться аналіз діяльності антикорупційних органів (Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство запобігання корупції (НАЗК) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС) та їх роль у виявленні, розслідуванні та запобіганні корупційним злочинам, що загрожують економічній безпеці держави. Окрема увага приділяється процесуальній діяльності вказаних структур від порушення кримінальних проваджень до розгляду у суді та винесення судових вироків.*

Визначено ключові показники ефективності діяльності антикорупційних органів: кількість проваджень, направлених до суду, винесених вироків, обсяг конфіскованих активів та гучних розслідувань. Окреслено виклики, зокрема політичний тиск, слабкість судової системи, недостатня координація між органами та низька довіра громадян.

У науковій статті запропоновано рекомендації щодо посилення незалежності антикорупційних органів, вдосконалення законодавства та процедур оцінки їхньої діяльності. Дослідження спирається на праці Зозулі Є., Тертишника В., Калугіної І., які наголошують на потребі усунення законодавчих прогалин і підвищення інституційної спроможності антикорупційних структур. Ефективність антикорупційних органів залежить не лише від кількості розслідувань, а й від реального зниження рівня корупції, відшкодування збитків та суспільної довіри.

Слід виділити необхідність участі міжнародних організацій в антикорупційній політиці держави. Transparency International формують Індекс сприйняття корупції через експертні оцінки та опитування бізнесу. Світовий банк та Міжнародний валютний фонд досліджують антикорупційні показники у свої оцінки управління, а також ефективність органів, що відповідають за розслідування корупційних злочинів. GRECO надає рекомендації щодо покращення антикорупційної політики та її механізмів.

Ключові слова: *корупція, судовий розгляд, конфісковані активи, процесуальна діяльність.*

Annotation. *The scientific article analyzes the activities of anti-corruption bodies (the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU), the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAP), the National Agency for the Prevention of Corruption (NACP) and the Higher Anti-Corruption Commission) and their role in detecting, investigating and preventing corruption crimes that threaten the economic security of the state. Special attention is paid to the procedural activities of these structures from the initiation of criminal proceedings to court consideration and sentencing.*

Key indicators of the effectiveness of the activities of anti-corruption bodies are identified: the number of proceedings sent to court, sentences issued, the volume of confiscated assets and high-profile investigations. Challenges are outlined, in particular political pressure, the weakness of the judicial system, insufficient coordination between bodies and low trust among citizens.

The scientific article proposes recommendations for strengthening the independence of anti-corruption bodies, improving legislation and procedures for assessing their activities. The study is based on the works of Zozula E., Tertyshnyk V., Kalugina I., who emphasize the need to eliminate legislative gaps and increase the institutional capacity of anti-corruption structures. The effectiveness of anti-corruption bodies depends not only on the number of investigations, but also on the real reduction in the level of corruption, compensation for damages and public trust.

It is necessary to highlight the need for international organizations to participate in the state's anti-corruption policy. Transparency International forms the Corruption Perceptions Index through expert assessments and business surveys. The World Bank and the International Monetary Fund examine anti-corruption indicators in their assessments of governance, as well as the effectiveness of bodies responsible for investigating corruption crimes. GRECO provides recommendations on improving anti-corruption policy and its mechanisms.

Keywords: *corruption, trial, confiscated assets, procedural activities.*

Постановка проблеми. Антикорупційні органи приймають активну участь у виявленні, розслідуванні та запобіганні економічним злочинам, що загрожують економічній безпеці держави. Наявність спеціалізованих антикорупційних установ в Україні, таких як НАБУ, САП, НАЗК та ВАКС, підвищує ефективність боротьби з корупційними проявами у різних сферах. Висока ефективність розслідувань, їх результати, залежать від діяльності антикорупційних органів, які підтримують спільну співпраці з метою подолання корупції.

Антикорупційні органи України демонструють активну процедурну діяльність: від початку кримінальних проваджень до направлення справи до суду та винесення вироків; повернення грошових коштів до бюджету, розкриття резонансних схем і співпраця з міжнародними партнерами. Проте їхня ефективність підривається політичним тиском, слабкою судовою системою, недовірою громадян і недостатньою координацією.

Важливу роль у підвищенні ефективності розслідувань відіграє співпраця з міжнародними організаціями (Група держав проти корупції – GRECO, Європол, МВФ), що забезпечує обмін досвідом і доступ до сучасних методик. Постійне вдосконалення нормативної бази та формування законодавчого підґрунтя з метою неможливості уникнення відповідальності за корупційні правопорушення.

Метою статті є дослідження основних аспектів функціонування антикорупційних органів (НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС) в розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень; участь міжнародних організацій в діяльності антикорупційних структур; дослідження механізмів підвищення ефективності антикорупційних органів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливим аспектом є дослідження думок науковців та практиків щодо обраної тематики дослідження, врахування рекомендацій, які відображаються в наукових статтях, монографіях, дисертаційних дослідженнях та побудова на їх основі нового бачення діяльності антикорупційних структур. В науковій статті досліджені праці таких науковців та практиків: Ковальчук І., Зозуля Є.В, Тертишник В.М., Батраченко Т.С., Калугіна Є.О., Риженко М.

Виклад основного матеріалу. Початок розслідування кримінальних проваджень пов'язаний з діяльністю НАБУ, а вже нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування здійснює САП. Завершення розслідування супроводжується справедливими судовими рішеннями ВАКС, інакше ефективність їхньої роботи буде знижена через відсутність реального покарання. Автоматизація процесів, використання аналітичних систем і штучного інтелекту допомагає швидше аналізувати фінансові операції, виявляти схеми відмивання грошей та ухилення від сплати податків.

Оцінити ефективність антикорупційних органів можна за показниками їх діяльності: кількістю відкритих кримінальних проваджень, в який розслідування триває; кількість направлених до суду кримінальних проваджень; винесені вироки по справам; повернення грошових коштів у бюджет. Слід зазначити, що повернення грошових коштів, отриманих

незаконним шляхом, в бюджет держави та конфіскація майна винних осіб є першочерговим завданням антикорупційних органів, оскільки є показником ефективності (в цьому аспекті допомагає АРМА та НАЗК). Кожний з зазначених антикорупційних органів максимально ефективний у випадку тісної взаємодії, співпраці та формування комплексного підходу у боротьбі з корупцією.

Важливим показником розслідувань (суспільний резонанс) є кількість розслідувань щодо високопосадовців, олігархів та великих бізнес-структур, а не лише переслідування дрібних корупціонерів. Навіть при успішних розслідуваннях багато справ не доходять до логічного завершення через слабку судову систему, корупцію в судах або затягування процесів. Саме такі випадки потребують подолання.

Україна не перша та не єдина країна, що зіштовхнулася з таким деструктивним явищем для суспільства та держави, як корупція. Необхідність боротьби з корупцією та створення для цього спеціалізованих органів у рамках національного законодавства закріплюють міжнародні нормативно-правові акти щодо боротьби з корупцією. У світі існує велике різноманіття системи спеціалізованих антикорупційних органів, що функціонують у рамках відповідних правових систем. В Україні в систему спеціалізованих органів у сфері боротьби з корупцією нині входять: Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура у складі Генеральної прокуратури України та Вищий антикорупційний суд як постійно діючий вищий спеціалізований суд у системі судоустрою України [1, с. 167]. Антикорупційні структури будують свій імідж лише через прозорість прийняття рішень по корупційним справам, що є максимально цінним в частині формування уявлення про антикорупційні механізми в державі.

На думку Зозулі Є., наявна система антикорупційного законодавства потребує подальшого розвитку та удосконалення, усунення існуючих прогалин, серед іншого, і в частині підвищення ефективності діяльності всіх складових систем антикорупційних органів. Серед основних проблем, які потребують подальшого законодавчого вирішення на зазначеному напрямі - забезпечення достатніх гарантій інституційної та операційної незалежності та спроможностей НАБУ і САП, удосконалення процесу проведення незалежного оцінювання роботи антикорупційних органів, нормативно-правового регулювання процедур зовнішньої незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності НАБУ і САП [2, с. 33].

Інтегративний аналіз застосування норм кримінального та кримінально-процесуального права, приводить до висновків про необхідність системних змін законодавства, зокрема: а) посилення відповідальності за корупцію з кваліфікуючими ознаками, включаючи встановлення довічного позбавлення волі; б) запровадження інтегрованого інституту відповідальності за політичну корупцію; в) запровадження в кримінальному та кримінально-процесуальному праві гармонізованого інституту пом’якшення відповідальності за вчиненні корупційні та інші злочини за умов дієвого каяття підозрюваних (обвинувачених), при скасуванні існуючої угоди про визнання вини, яка не коригується з нормами кримінального права та суперечить конституційним та іншим нормам більшої юридичної сили; г) зміцнення процесуальної самостійності слідчого та гарантій його незалежності від виконавчої влади і політичних інституцій [3, с. 62].

Окремо слід зазначити роль міжнародних організацій у формування уявлення про антикорупційні структури. Міжнародні організації відіграють ключову роль у моніторингу антикорупційної політики, надаючи незалежну оцінку ефективності роботи національних антикорупційних органів. Організація Об’єднаних Націй (далі - ООН), через Конвенцію ООН проти корупції, оцінює країни-учасниці за рівнем реалізації своїх зобов’язань.

Група держав проти корупції (GRECO) Ради Європи здійснює оцінювання щодо покращення антикорупційної політики, розроблення практичних рекомендацій з метою підвищення ефективності антикорупційних органів. GRECO оцінює ефективність національних антикорупційних органів через цикли оцінювання, які охоплюють законодавчі,

інституційні та практичні аспекти боротьби з корупцією. Оцінка GRECO має комплексний підхід до оцінювання ефективності органів, що відповідають за розслідування корупційних злочинів, враховують експертні висновки та звіти діяльності.

GRECO надає рекомендації щодо покращення антикорупційної політики та механізмів, а невиконання рекомендацій може негативно вплинути на роль України на міжнародній арені. Рекомендації GRECO досить часто стосуються питань посилення прозорості діяльності державних органів; посилення норм антикорупційного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Оцінка GRECO впливає на міжнародне співробітництво країни, зокрема на можливість інтеграції до ЄС, реалізацію спільних антикорупційних ініціатив.

Transparency International проводить Індекс сприйняття корупції (CPI), де оцінюється ефективність антикорупційних органів через експертні оцінки та опитування бізнесу. Світовий банк та Міжнародний валютний фонд (МВФ) досліджують антикорупційні показники у свої оцінки управління, а також ефективність органів, що відповідають за розслідування корупційних злочинів.

МВФ здійснює оцінку діяльності антикорупційних органів і є частиною моніторингу виконання програм фінансової допомоги, оскільки боротьба з корупцією є важливим елементом економічних реформ. Організація приділяє особливу увагу прозорості державних фінансів, аудиту державних витрат та ефективності контролю за корупційними ризиками у державному секторі. Оцінки МВФ базуються на аналізі законодавства, інституційної спроможності та реальних результатів діяльності антикорупційних органів, зокрема розслідувань і судових вироків. Міжнародні організації не лише оцінюють антикорупційну політику України, а й впливають на її розвиток через фінансові та політичні стимули.

Реалізація антикорупційної політики в Україні стикається із низкою проблем, а саме: 1) конфліктність та неузгодженість дії органів публічної влади; 2) недосконалість системи критеріїв оцінки ефективності; 3) відсутність політичної волі; 4) брак науковості; 5) недоліки у роботі спеціалізованих органів боротьби з корупцією; 6) суперечливість кадрової політики; 7) низька ефективність інституційної взаємодії у сфері протидії корупції на міжнародному та європейському рівнях.

Подолання невизначеності та усунення концептуальних протиріч можливе шляхом: 1) аналізу стану корупції, корупційних факторів та ризиків; 2) розробки взаємопов'язаних програм боротьби з корупцією на державному та регіональному рівнях; 3) забезпечення одноманітного підходу до розуміння та інтерпретації міжнародно-правових розпоряджень та антикорупційних стандартів; 4) урахування історичного досвіду розвитку правової та політичної системи держави та законодавства, ментальних особливостей суспільства [4, с. 76].

На думку Зозулі Є., ключовими напрямами реформ є забезпечення незалежності НАБУ та САП, удосконалення процедур зовнішнього аудиту та усунення законодавчих прогалин. Тертишник В. наголошує на необхідності посилення відповідальності за корупцію, запровадження інституту дієвого каяття та зміцнення самостійності слідчих. Калугіна І. акцентує на потребі узгодженої антикорупційної політики та врахування історичного досвіду. Ці ідеї вказують на необхідність комплексного підходу: від законодавчих змін до підвищення суспільної довіри.

Після початку роботи НАБУ, САП, АРМА, НАЗК і ВАКС суспільство чекало від них максимальної включеності. Однак лише створення антикорупційних органів, навіть при виписуванні, здавалося б, цілком притомного для їхньої роботи законодавства, не гарантує, що ці інституції відразу запрацюють вдало. До того ж ми вже побачили, що в процесі їхньої роботи майже завжди з'являються питання, які треба вивчити і відповідно вдосконалити правову рамку діяльності.

Через те, що створювалися і запускалися ці органи в різний час, навіть за різної політичної та суспільної ситуації, їхня синхронізація між собою та з іншими важливими відомствами затримувалася, гальмувалася і не завжди була безхмарною. А така система може працювати лише у цілковитій взаємодії та за абсолютної незалежності від владного апарату, представників якого має контролювати, перевіряти і за необхідності карати [5].

З метою покращення функціонування антикорупційних структур слід врахувати наступні рекомендації: 1) вивести незалежність антикорупційних структур на новий рівень, врахувавши заборону втручань у кадрову політику САП та НАБУ та надати автономію

вказаним суб'єктам; 2) врегулювати порядок відбору та призначення на посаду суддів ВАКС; 3) укласти двосторонні угоди про екстрадицію з ключовими країнами (Австрія, Кіпр, ОАЕ), де ховаються підозрювані; 4) підвищувати рівень обізнаності громадян про несприйняття корупції та формування довіри суспільства до антикорупційних інститутів.

Корупційні правопорушення часто пов'язані з високим суспільним статусом підозрюваних, що зумовлює специфічні ризики їх вчинення:

- тиск на свідків чи потерпілих (використання вказаного прийому серед підозрюваних (обвинувачених) як спосіб впливу на перешкоджання розслідування кримінального провадження;
- міжнародна складова (наявність зв'язків за кордоном підвищує ймовірність переховування від органів досудового розслідування);
- складність у збиранні доказів (вчинення корупційних правопорушень пов'язане з використанням документів чи електронних доказах, які легко знищити).

Саме тому, роль антикорупційних органів у розслідуванні кримінальних проваджень полягає в превентивній діяльності щодо виявлення корупційних правопорушень, в подальшому проведенні ефективного, швидкого та об'єктивного розслідування, а суд вже приймає рішення по справам.

Висновки. Дослідження підтверджує, що антикорупційні органи України відіграють ключову роль у виявленні, розслідуванні та запобіганні корупційним злочинам, які загрожують економічній безпеці держави. Їхня діяльність охоплює весь цикл протидії корупції: від аналізу фінансових операцій і розкриття схем до відкриття кримінальних проваджень, судового розгляду, в тому числі повернення активів. Показники ефективності, такі як кількість проваджень, вироків, конфіскованих коштів і розслідувань щодо високопосадовців, свідчать про значний потенціал цих інституцій. Проте політичний тиск, слабка судова система, недостатня координація та низька довіра громадян знижують їхню результативність.

Для підвищення ефективності антикорупційних органів необхідно:
1) забезпечити їхню інституційну незалежність через заборону політичного втручання; 2) вдосконалити судову систему для прискорення розгляду справ; 3) укласти угоди про екстрадицію з країнами, де переховуються підозрювані; 4) підвищувати обізнаність громадян про неприйнятність корупції. Лише за умови системних змін антикорупційні органи можуть досягти реального зниження рівня корупції, відшкодування збитків і зміцнення довіри суспільства, що сприятиме економічному розвитку та міжнародній інтеграції України. Ефективність антикорупційних органів оцінюється не лише за кількістю розслідувань, а й за рівнем судових вироків, відшкодуванням збитків та реальним зниженням рівня корупції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук І. Порівняльно-правова характеристика національних та зарубіжних антикорупційних органів. Підприємництво, господарство і право, 6/2019. С. 163-168
2. Зозуля Є.В. Система спеціалізованих антикорупційних органів на сучасному етапі державотворення України (правові, організаційні та функціональні аспекти взаємодії) Центральноукраїнський вісник права та публічного управління. Випуск 1, 2024. С. 27-36.
3. Тертишник В.М., Батраченко Т.С. Правові проблеми протидії корупції. Південноукраїнський правничий часопис. № 1/2024. С. 57-63.
4. Калугіна І.О. Проблеми вдосконалення антикорупційної політики в Україні у контексті сучасних викликів. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО: Випуск 85: частина 1. С. 71-77
5. Риженко М. Що гальмує роботу антикорупційної системи? Офіційний сайт Transparency International Ukraine. 24.11.2023. URL: https://ti-ukraine.org/news/shho-galmuye-robotu-antykoruptsijnoyi-systemy/